

Adományok és fejlesztés

1909-ben a szegedi születésű Schmidt Sándor egyetemi tanár 3600 kötetes könyvtárát a város és az állam vásárolta meg a könyvtár számára 10000 koronáért. Az állami segély 1913-ban 2800 korona volt. Aztán jött a háború, és attól kezdve Tömörkény beírhatta az évi jelentésébe: "a folyó évre államsegély nem érkezett".

A könyvtári szabályzat szerint a gyarapításban „az egyes szakok lehetőleg egyenlő figyelembevételével beszerzendő általános érdekű tudományos művek mellett különös gond fordítandó a hazai irodalom termékeire, elsősorban a Szeged városra vonatkozó kiadványokra, továbbá a folytatólagos művek és folyóiratok pontos beszerzésére, az ez irányban tapasztalt hiányok pótlására, a csonka munkák kiegészítésére. A látogatók óhajai, melyek bejegyzésére külön könyv áll rendelkezésre [...] figyelembe veendők." A csekély dotáció miatt kevés volt a beszerzés, de értékes és drágább kiadványokból állt. Tömörkény 1911. évi jelentésében azt írta, hogy „a közönség által támasztott s a beszerzéseket illető igényeknek lehetőleg eleget tettünk. Részben a helybeli szerződéses könyvszállító cég, részben antikvárius, részben közvetlen megrendelések adták a beszerzések főforrásait". Ezenkívül megkapták a szegedi ügyészség területéhez tartozó nyomdák kötelespéldányait is, bár ezeknek – mint több helyen említik a jelentések – szinte semmi irodalmi vagy tudományos értékük nem volt, nem érték meg a fáradságot sem, amellyel feldolgozták őket. Négy megyének mintegy 70 nyomdája küldte be – többnyire hiányosan – ezeket a színvonalatlan, selejtes népkönyveket, naptárakat és egészen helyi érdekű, csak a konkurrencia által életre hívott lapocskákat. Tömörkény részletesen fel is tárta a kapitalizmus által mennyiségileg és minőségileg elnyomorított könyvkiadás problémáit, és elemezte a nyomdász munkásság helyzetét. Azt is megállapította, hogy milyen művek alkotják a Somogyi-könyvtár kötelespéldányállományát: "Iskolai értesítőkből, egyleti szabályokból azonban szép tömeg gyúlik. Érdekes gyűjtemény képződik a szindarabokból. Egy másik, eléggé szomorú érdekességű a ponyvairodalom, amely néhány ájtatos énektől eltekintve, tisztán emberölések és rablógyilkosságok históriájával mulattatja a népet."⁸

Nem is ezek voltak a gyarapodás fő forrásai, hanem az egyéb jellegű adományok, melyek az évi szaporulat tekintélyes (kb. 40) százalékát tették ki. A jelentések eleinte nem közlik az adományok számát, de a hiányos adatokból is jól látható a századeleji adakozókedv:

Év	Évi szaporulat (kötet)	Éves adomány (kötet)	Az adományok százaléka
1908	1099	478	41,6
1909	1117	327	22,5
1910	2226	1187	51,1
1911	1306	503	41,3
1912	1971	329	15,5
1914	1869	318	15,2
1915	1810	478	21,5
1916	1307	273	21,5

Ez a statisztika nemcsak azt mutatja, hogy az átlagos évi gyarapodás 1200-1500 kötet körül mozgott, hanem azt is, hogy mikor kerültek nagyobb adományok a könyvtárba. Az adakozók - ki sznobságból, ki nagylelkűségből, városa iránti szeretetből vagy jótékonykodási vágygal, ki meg igazi kultúraszerelemből - sok értékes könyvvel gazdagították a könyvtá-

⁸ Szemző Piroksa: Tömörkény István és a Magyar Könyvszemlének szánt cikke. MKSZ 1957. 1. sz. 69–72.

74

rat, mellettük persze haszontalan limlomokkal is. Ez volt a legszeszélyesebb beszerzési forrás, mert ez tökéletesen az adományozók szándékától, hagyaték vagy végrendelet esetén pedig a gyűjtő érdeklődési körétől függött. Nem mindig a könyvtár érdekei szerint adakoztak, így azután szaporodott évről évre a duplum is. Ezt a könyvtár külön kezelte, jegyzékbe foglalta, és időnként értékesítette: 1908-ban a duplum már 2173 műre növekedett, de 1910-ben eladták.

Az adományozók között minden rendű és rangú, különböző társadalmi állású emberek voltak: magánosok és társulatok, városok, egyesületek és intézmények. A Statisztikai Hivatal, a Magyar Tudományos Akadémia, több minisztérium és az Országos Könyvtári és Múzeumi Főfelügyelőség szinte minden évben juttatott könyveket, de néha csatlakozott hozzájuk a Magyar Földtani Társaság, a kassai múzeum és a minorita rend is – főként cserepéldányokért. A szegedi intézmények közül a városi tanács, a kereskedelmi és iparkamara is többször szerepel az adományozók listáján. Az egyéni adakozók között a szegedi polgárokon (Reizner János, Löw Immanuel, Lipcsey Ádám, Engel Lajos, Békefi Antal, Sz. Szigethy Vilmos, Zerkovitz Emil stb.) valamint a Traub és társa könyvkereskedő cégen kívül országos híré emberekkel is találkozunk, mint Horváth János, a kassai Eszterházy Sándor, Gyalui Farkas, Rudnyánszky Gyula, Arany Róza vagy Gelléri Mór. Néha még a külföldiek is megtisztelik adományaikkal az intézetet, így Eduard Higginson (Southampton, Anglia) vagy dr. Krakauer J. (Berlin). Legtöbbször mégis talán Tömörkény és Móra neve szerepel az adakozók névsorában: sok és értékes könyvvel gazdagították ők maguk is a könyvtárat, ami érthető is, hiszen ők ismerték legjobban szükségleteit.

Más szegediek vagy környékeliek is természetesnek tartották végrendeletükben kedves városukra hagyományozni könyveiket. Így jutott a könyvtár birtokába Oltványi Pál prépost 800 kötetes gyűjteménye, s vele együtt egy díszes, háromajtós, üvegezett könyvszekrény, valamint Czigány János jászberényi ügyvéd 240 kötetes gyorsírászati könyvtára. (Az 1909. évi jelentésből.) Ez utóbbi lett az ország egyik leghíresebb gyorsírászati gyűjteményének az alapja. 1910-ben a szegedi görögkeleti szerb hitközség templomának padlásán értékes könyveket és dokumentumokat találtak, többek között 1850-ből jogi munkákat, az 1800-as évek elejéről való katonai térképeket és könyveket, amelyek Radisits György vezérkari őrnagy tulajdonai voltak. Ezek is bekerültek a könyvtárba, tetemesen gazdagítva a térképgyűjteményt.

A könyvtár kötetszáma Reizner János halálakor valamivel több, mint 64 ezret tett ki; ez 30 961 művet jelentett, köztük 174 ősnymotatvánnyal és RMK-val. Tömörkény igazgatása idején az állomány így alakult :

Év	Állomány összesen (kötet)	Növekedés: %-ban
1903/04	64 072	100
1904.11.*	64 537	100,72
1905	67 321	105,06
1906	69 070	107,20
1907	70 420	109,90
1908	91 519	113,61
1909	72 036	113,28
1910	79 522	119,20
1911	79 547	124,34
1912	80 942	125,32
1913	82 341	128,77
1914	83 674	130,58
1915	84 772	132,30
1916	85 836	133,97

* Cikk szerp. 146: számított adatok.

A gyarapodás tehát elég egyenletes volt: az átlagos évi szaporulat 1741,3 kötetet tett ki, és ez kb. 2%-os évi növekedésnek felel meg. Ebben a folyamatosan felfelé ívelő fejlődésben néhány helyen ugrást látunk. Az 1904-i visszaesés csak látszólagos: ekkor tért át a könyvtár a

75

naptári év szerinti jelentésekre, ezért az első félév adatait még az 1903/04. évi jelentés tartalmazza. Szembeszökő viszont az ugrás 1910-ben és 1911-ben. Ezekben az években dolgozták fel az említett három hagyatéki könyvtárat. Az 1905. év is nagyobb fejlődést mutat: ekkor címtároztak egy régi, feldolgozatlan anyagot: 103 hírlapot 534 kötetben.

Tanulmányok részletes fejlődése is. A 11 főszakból álló törzsanyag 57 alszakra oszlik. A vallástudomány 6, a jogtudomány 9, az államtudomány 5, az orvostudomány 6, a matematika és természettudomány 3, a bölcsészet, szépművészet és nyelvtudomány 3, a történelem, földírát és segédtudományaiak 9, a nyelvészet, szépirodalom 6, a vegyesek 6, végül a hírlapok 3 alszakot képviselnek, az incunabulumok pedig külön szakban csatlakoznak hozzájuk. Ugyancsak külön kezelték a kéziratokat és az okleveleket is. Az adatok Tömörkény működésének legjellemzőbb éveiből mutatják, hogy melyek voltak a legerősebben fejlődő szakok:

Év	Szak neve	Fejlődés: tömörít (kötet)				Évi átlagos szaporulat (kötet)
		1904	1908	1913	1915	
inc.	Összetartalmak (I–IIIMK)	174	204	204	206	2,0
A	Vallástudomány	11252	12821	13466	13550	183,2
B	Jogtudomány	3991	5087	5552	5719	133,2
C	Államtudomány	2065	2731	3822	3811	116,0
D	Orvostudomány	1690	2987	3147	3160	95,3
E	Matematika és természettudományok	4531	5481	6017	5970	419,1
F	Bölcsészet, nyelv- és irodalomtudományok	4894	5795	6028	7454	204,8
G	Történelem, földírát	13918	14613	15288	15879	214,4
H	Nyelvészet, szépirodalom	8711	10766	12054	12669	211,8
I	Vegyes	7548	8228	8516	9800	109,1
J	Hírlapok	2531	3927	4978	5114	206,5

A Matematika és természettudományok szak fejlődött tehát a legnagyobb ütemben, bár kötetszámban csak a negyedik helyen állott, s az állománynak kb. 12%-át tette ki. A nagy fejlődés érthető : éppen a század elején kezdett fokozódni a természettudományok iránti érdeklődés. A növekedésnek másik oka: ebbe a főszakba vannak belezsúfolva az összes "reáltudományok" – mindössze 3 alszakkal! – a matematikától és fizikától a biológiáig és a mérnöki tudományokig. A főként humaniorák iránt érdeklődő alapító erre nem fordított gondot, ezért a hiányokat is pótolni kellett. Így jutott az 1904-ben még hatodik helyet elfoglaló E szak 1916-ra az egész állományon belül a negyedik helyre. A szak fejlődése az évek folyamán így alakult:

76

A legszembeszökőbb emelkedést az 1910–13. évek mutatják. Az ez időbeli jelentések nem szólnak erről semmit, csak a már eddig is ismert tényt közlik : "A könyvtár 27 éves működése történetében is – írta Tömörkény az 1910. évi jelentésben – szokatlanul nagy évi szaporulat az Oltványi-féle hagyaték feldolgozása, s nagyobb részben a Schmidt-féle könyvtár feldolgozott anyagának beosztása folytán állott elő." Az említett adományok nagy része természettudományi tárgyú volt ; a Schmidt-könyvtár pl. szinte kizárólag ásványtani szakkönyvekből állt. A többi években elég szabályosan 200 kötet körüli volt az emelkedés egészen a háborúig, amikor a fejlődés alaposan lelassult. Most elsősorban a történelem (G) és a szépirodalom (H) iránt kezdtek érdeklődni az emberek, legalábbis erre következtethetünk e két szak 1913 és 1916 közötti növekedéséből. Egyébként is ez a két szak az, amely a fejlődés üteme szerint a természettudományok után következik – több mint 300 kötet évi átlagos szaporulattal. Számértékükre nézve mégsem a reális helyzetet mutatják, mert a G és H szak ún. "régóta fejlesztett szakok", így – a vallástudományi szakkal együtt – még mindig aránytalanságot okoznak az állomány megoszlásában. Ez természetesen az alapító foglalkozásából és érdeklődési köréből következett. A három szak együttesen csaknem felét alkotta az állománynak még 1916-ban is, és egyedül a vallástudomány 17,5%-ot tett ki. (1904-ben e három szak 54%-a volt az állománynak, és ebből a vallás 18,8%-ot képviselt.)

A többi tudományág általában 150–200 kötetrel gyarapodott évente, csak az orvos és államtudomány maradt el mögöttük évi 100 kötet körül mozgó szaporulattal, valamint az "I. Vegyes" szak, amelybe bibliográfiák, lexikonok, társulati kiadványok, naptárak, évkönyvek tartoznak.

77